

รามเกียรติ์

ตำนานท้องถิ่นของไทย

การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่
ในชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย*

การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาเมื่อมีการส่งสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม เจ้าของวัฒนธรรมก็จะปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมที่รับมาให้เข้ากับระบบและความนิยมของคนในวัฒนธรรมนั้น แม้จะแตกต่างกันในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับอารยธรรมจากอินเดียมาเป็นเวลานานในประวัติศาสตร์ แต่ละประเทศก็เลือกรับและปรับวัฒนธรรมอินเดียให้เข้ากับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตน และประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ก็ยังมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันเองอีกตลอดเวลาประเทศใดที่อยู่ใกล้กันก็อาจมีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมมากกว่าประเทศที่อยู่ห่างออกไป เช่น มีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซีย หรือระหว่างไทยกับลาว และแม้แต่ในประเทศเดียวกันเองก็ยังประกอบด้วยกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ต่างมีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน

*พิมพ์ครั้งแรกใน รามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๓๔ หน้า ๔๙-๖๕

ตลอดเวลา

ในภารกิจของนิทานพระราชมที่เดินทางจากอินเดียเข้าไปยังวัฒนธรรมอื่น เมื่อพิจารณาจากต้นแหล่งคืออินเดีย ก็พบว่านิทานพระราชมมีที่มาจากหลายแหล่งในอินเดีย และเมื่อนิทานพระราชมจากแหล่งต่าง ๆ เหล่านี้มาเข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็สุดแต่แต่ว่ากลุ่มวัฒนธรรมใดได้รับนิทานพระราชมจากแหล่งใด และส่งต่อไปยังกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียงอย่างไร แต่ละวัฒนธรรมก็รับนิทานพระราชมและปรับเปลี่ยนไปตามพื้นฐานวัฒนธรรมของตน ทำให้เกิดนิทานพระราชมสำนวนต่าง ๆ “หลายร้อยเล่มเกวียน”

ในประเทศไทยเองก็ประกอบด้วยวัฒนธรรมหลายกลุ่ม ทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคใต้ ต่างก็มีประวัติศาสต์พัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของคนที่แตกต่างกันไปจากภาคกลาง ดินแดนภาคใต้ที่อยู่ใกล้ลุ่มน้ำก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากลุ่มน้ำ วัฒนธรรมอีสานก็มีที่ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมลาวและเขมร วัฒนธรรมล้านนามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพม่า แต่ละภาคจึงมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป

นิทานพระราชมที่อยู่ในเมืองไทยได้รับการปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมในแต่ละภาค จึงทำให้รูปแบบและเนื้อหาของนิทานพระราชมที่มีอยู่ในแต่ละภาคแตกต่างกันไป รามเกียรติ์ ล้านนาหรืล้านนาก็เป็นารผสมผสานจากนิทานพระราชมหลายแหล่ง นิทานพระราชมที่มีอยู่ในอีสาน ล้านนา และภาคใต้ ก็มีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ที่ต่างกัน และไม่ได้รับมาจากสำนวนราชสำนัก และเมื่อรับมาแล้วก็ปรับเปลี่ยนท้องถิ่นของตน ทำให้เกิดเป็นนิทานพระราชมสำนวนอีสานสำนวนล้านนา ล้านนาภาคใต้ ซึ่งมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาไม่เหมือนกับรามเกียรติ์สำนวนของหลวง

บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะกล่าวถึงนิทานพระราชมสำนวนท้องถิ่นที่มีปรากฏอยู่ในภาคต่าง ๆ ของไทย โดยจะแบ่งเป็น ๒ ส่วน

ส่วนแรกจะกล่าวถึงภูมิหลังและเรื่องย่อของรามเกียรติ์ท้องถิ่นแต่ละสำนวน และส่วนหลังจะเน้นประเด็นเรื่องกาปรับเปลี่ยนนิทานพระราชมเข้าสู่ท้องถิ่น (localization) โดยจะชี้ให้เห็นอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมอีสานและล้านนาที่มีต่อการปรับเปลี่ยนเรื่องพระราชม อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึง “รามเกียรติ์ในชีวิตวัฒนธรรม (ท้องถิ่น) ไทย”

ภูมิหลังและเรื่องย่อของรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นไทย

รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นจำนวนมากกล่าวกันในพื้นที่นั้นเป็นรามเกียรติ์สำนวนทางอีสาน และล้านนา ซึ่งมีเนื้อเรื่องต่างจากรามเกียรติ์ล้านนา ราชสำนักพอลสมศวร คงเนื้อด้วยเหตุที่รับนิทานพระราชมจากคนละแหล่งกันและด้วยเหตุที่มีอิทธิพลความเชื่อท้องถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นเข้าไปปนอยู่มาก ในที่นี้จะพูดถึงรามเกียรติ์อีสาน ๒ สำนวน คือ พระราชมชาติ และ พระลัก-พระลามา และรามเกียรติ์ล้านนา ๒ สำนวน คือ ธรรมดา และ พรหมจักร

๑. พระลัก-พระลามา

เรื่องพระลัก-พระลามา รามเกียรติ์อีสานสำนวนนี้ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง แต่นับเป็นวรรณคดีที่เก่าแก่เรื่องหนึ่งของทางอีสาน พระอริยานุวัตรผู้ชำระต้นฉบับเรื่องนี้ได้ต้นฉบับมาจากวัดเหนือ จังหวัดสกลนคร ต้นฉบับจารึกบนใบลานด้วยอักษรไทยน้อย รูปแบบของเรื่องคล้ายนิทานชาดก ตอนลงจบมีการประชุมชาดก และมีการแทรกนิทานอธิบายพุทธธรรมตัวละครในระหว่างการดำเนินเรื่องราวทั้งเรียกพระราชมว่า “พระลามาหน่อโพธิ์สัตว”

เรื่องย่อ

เริ่มจับความด้วยเรื่องพญายาบมะนะลวนะ ไปขอเรียนวิชา กับพระอินทร์แล้วแอบเข้าหานางสุชาดา ชายาพระอินทร์ นางสุชาดาจึงทูลลาพระอินทร์ลงไปเกิดเป็นสิดาเพื่อแก้แค้นพญายาบ เมื่อนางสุชาดาลงมาเกิด หมออุทานยาว่าเป็นกาลกิณี พญายาบจึงให้อาสิดาไปห้ำในมหาสมุทร ต่อมาพระฤษีเก็บไปเลี้ยงให้ชื่อว่า “สิดาจันทร์แถม”

อยู่มาวันหนึ่งนายพรานได้เห็นสิดาก็นำไปทูลพญายาบถึงความงามของตน พญายาบจึงแต่งกองทัพมาขอสิดาจากพระฤษี พระฤษีบอกว่าย้ายภรรยาคนหนึ่งไปจะยกนางให้ แต่พญายาบก็ยกไปขึ้น กล่าวฝ่ายพระลามได้ยื่นข่าวความงามสิดาจากพ่อค้า ก็เดินทางมาหาพระฤษี และสามารถยกเอาได้ พระฤษีสั่งให้พระลามคอยอยู่ในขณะที่ตนไปเอาน้ำศักดิ์สิทธิ์จากสระอินโดตามาทำพิธีสมรสให้ แต่พระลามใจร้อน บุกเข้าไปในปราสาทและอุ้มสิดาขึ้นม้านำมหนีหนีไป เมื่อพญายาบรู้ว่าพระลามพาสิดาหนีก็เหาะไปตักหน้าพระลาม เหนี่ยวตมึงบ้าง ภูเขาบ้าง ผงสัตว์บ้างเป็นการกีดขวาง ในที่สุดพระลามก็ตกจากท้องของ กวางทองล่อลิดา เมื่อพระลามออกไปตามกวาง พญายาบจึงเข้ามาขโมยสิดาไป ส่วนพระลามพระลักเมื่อสูญเสียสิดาก็ออกติดตาม พระลามไปกินผลไม้สีแดงจากต้นนิโครธ เลยกลายเป็นลิงไป

ต่อจากนั้นตัดเรื่องมากล่าวถึงฤษีตนหนึ่งลงไปอาบน้ำในสระ แล้วเอาขี้โคลนของตนมาปั้นเป็นผู้หญิงให้ชื่อว่า เจ้าอ่อนนางใจ แล้วอยู่กับนาง มีลูกชื่อแพงศรี ต่อมาพระอาทิตย์ลอยสมสู่กับเจ้าอ่อนนางใจ มีลูกแฝดคือ สังคิบ กับพลีจันทร์ ฤษีสงสัยว่าเด็กแฝดไม่ใช่ลูกจึงเลี้ยงนอริษฐาน สังคิบและพลีจันทร์ว่ายนน้ำข้ามฝั่งไปสร้างเมืองใหม่อยู่ ส่วนนางใจคิดว่าแพงศรีรีบออกความจริงกับพ่อจึงจับแพงศรีขว้างตกหน้าผาไป นางแพงศรีไปกินผลไม้จากต้นนิโครธ

จึงกลายเป็นลิงได้สมสู่กับลิงพระลาม มีลูกคือ ทูลละมาน

ต่อมาเป็นเรื่องราวของทรพีฆ่าพ่อ ทรพีรบกับพลีจันทร์ พระลามฆ่าพลีจันทร์ซึ่งมีเนื้อความทำนองเดียวกับรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ จากนั้นกล่าวว่าพระลามกลายเป็นคนตามเดิม เพราะใช้กรรมหมดแล้ว ให้ทูลละมานไปตามสิดาในเมืองพญายาบ มีเรื่องทูลละมานลองตีฤษีตาไฟ ถวายแหวน พดทาง เมาลกา พระลามแผลงศรเสียบสิดาเข้าไปในวังพญายาบ ในสาดมีใจความว่าขอสิดาคืน แต่พญายาบปฏิเสธแล้วเรียกประชุมเสนา ฆฎฐราชแนะนำให้คืนสิดา พญายาบไม่พอใจจับฆฎฐราชขว้างมาตกฝ่ายกองทัพพระลาม

พญายาบสั่งให้ยักษ์ผู้เป็นสหายไปขโมยพระลาม ตกกลางคืนยักษ์ขโมยพระลามไปขังไว้ในบดาล ทูลละมานต้องไปตามคืน ต่อจากนั้น พระลามให้ทูลละมานสร้างสะพานข้ามสมุทรไปลงกา ทูลละมานดำน้ำลงไปพบนางมัสสาหลวง ได้นางเป็นภรรยา มีลูกด้วยกันชื่ออุทธา

กล่าวถึงขุนชีวหาผู้เป็นเสนาบดีของพญายาบ ออกอุบายลวงทหารพระลามด้วยการแลกเปลี่ยนยาข้ามมหาสมุทรไปยังทัพพระลาม ทหารนั้นกว่าเป็นสะพานก็เดินไปบนลิ้นขุนชีวหา ขุนชีวหาพลิกลิ้นแต่ทูลละมานเอามือซ่อนทหารที่ตกน้ำไว้ได้ทัน แล้วเหาะไปตัดลิ้นขุนชีวหา ต่อมาเสนาเมืองเสนาผู้ใหญ่แปลงเป็นสิดาตายลอยน้ำมา ฆฎฐราชทูลพระลามว่าเป็นอุบายของขุนแสนเมือง

ต่อจากนั้นเริ่มเปิดฉากสงครามพญายาบกับพระลาม พญายาบส่งคนไปบอกให้สหายชื่อโมกษะลักมาช่วย โมกษะลักแอบไปทำพิธีลับหอกลแล้วพุ่งหอกลไปถูกพระลามสลบ ทูลละมานต้องเหาะไปหยุดพระอาทิตย์อมูลโคอุสุภราช ขอรากไม้ท่อนในหมอนพญานาคเก็บว่านยาจากภูเขาแล้วนำมาปรุงยารักษาพระลาม เมื่อพระลามหายแล้วก็ออกรบกับพญายาบอีก ครั้นนี้พระลามตัดศีรษะพญายา

แล้วแม่ธรณีแหวกรับศีรษะพะยาอาบ พยาอาบจึงถึงแก่ความตาย
ต่อจากนั้นเรื่องลิตาเวดรูป ลิตาถูกเนรเทศ และลิตาคืนเมือง

๒. พระรามชาตก

พระรามชาตกเป็นวรรณคดีที่พระสงฆ์ทางอิสานใช้สำหรับ
เทศน์โดยถือว่าเป็นชาตกในพุทธศาสนาเรื่องหนึ่ง ฉบับที่ได้มานี้เป็น
ฉบับที่หลวงศรีอมรญาณได้ถอดเป็นตัวไทยกลาง และเก็บความ
จากต้นฉบับเรื่องเดิมที่จารึกไว้ในใบลานด้วยอักษรไทยเหนือ

เนื้อเรื่องแบ่งเป็นต้นและต้นปลาย ต้นต้นดำเนินเรื่อง
เหมือนเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โครงเรื่องของสังข์ศิลป์ชัยนั้นมียุว่าท้าว
กุมภวิณห์ลักพานางสุมณฑาน้องสาวของท้าวฤๅษไป ท้าวฤๅษ
จึงให้เฮอร์สทั้งหกไปตามนางสุมณฑากลับมา โครงเรื่องของพระรามชาตก
นั้นต้นก็ทำนองเดียวกัน คือ ราชพลสวัสดิ์กษัตริย์แห่งพิลาของพระ
ลัทธิมณเฑียรธรรมไป ท้าวชฎฐจึงให้พระลักษมณ์พระรามไปตามนาง
จันทร์พิลาเวลกลับคืน

ในฉบับปลายเล่าว่า ราชพลสวัสดิ์จากอินทปัตถ์ไปครองลังกา
แล้วไปขอเรียนมนต์กับพระอินทร์ ภายหลังปลอมเป็นพระอินทร์เข้า
หาสุชาดา สุชาดาหลงมาเกิดเป็นลิตา ซึ่งหมมุดูหายว่านางเป็นกาล
กิตติต่อราชพลสวัสดิ์ ราชพลสวัสดิ์เลี้ยงนางต่อไปจนอายุ ๑ ขวบ วัน
หนึ่งนางเล่นมดแล้วเอามดแทงราชพลสวัสดิ์ ราชพลสวัสดิ์จึงต้องสั่ง
ลอบยแสบลิตา พญานาคเอาลิตาไปเลี้ยงในกรุงบาดาล ๑๕ ปี นางจึง
เดินทางต่อไปแล้วไปขออยู่กับพระฤๅษี

ข่าวความงามของลิตาได้ยินไปถึงหุราพณณ์ ฤๅษีบอกว่าถ้ำ
ยักษะชั้นนี้จะยกนางให้ แม้ราพณณ์จะยกชั้นนี้ขึ้นแต่ก็ขึ้นกรานหีจะ
เอาตัวนางไป ฤๅษีจึงชุบนางสุดโหผู้มีรูปร่างหน้าตาเหมือนลิตาให้ไป
แทน ส่วนพระรามได้ยินข่าวลิตาก็เดินทางมายักษะ และยกได้สำเร็จ
ขณะที่พระรามพาลิตากลับเมือง ท้าวราชพลสวัสดิ์ ผู้ส่งหมมุดู เห็น
เห็บ ฯลฯ รังความพระรามแต่มีมณีกาปปราบได้ทักครึ่ง ท้าวราชพล

เนรมิตทางทอง พระรามต้องตามทางทองมาให้ลิตาจึงต้องเสียลิตา
ไปในที่สุด

ระหว่างออกติดตามลิตา พระรามกลายเป็นลิง ได้สัมผัสกับลิง
แห่งศรีจุณได้ลูกคือทูลละมามเช่นเดียวกับสำนวน พระลัทธิ-พระลาม
แล้วกล่าวถึงนพฤษภูมิผู้มีนิวเพชรชี้เทวดาตายไปเป็นอันมาก นาง
ทัพโสธลูกสาวพญาคณธรรพธำสารถนพฤษภูมิโดยลอบให้รักตาม
นพฤษภูมิหลังกล เธอแล้วเพชรชี้ศีรษะตัวเองจึงถึงแก่ความตาย
ฝ่ายท้าวตีปรมศวรเห็นรูปโฉมอันงดงามของนางทัพโสธ เกิดน้ำ
กามไหล นางทัพโสธก็ร้องเอาไปใส่ปากนางกดตราขมิยหัวสั่งตีพ
ต่อมาพระรามเดินทางมาพบนางได้นางเป็นชวยาและมิบุตรด้วยกัน
ชื่อท้าวชฎฐีท้าวฟ้า

ท้าวทูลละมามและท้าวชฎฐีท้าวฟ้าอาสานำแหวนไปถวายลิตา
มีเรื่องลองดีฤๅษีตาไฟ ถวายแหวน ผูกผมท้าวราชพลสวัสดิ์และนางจันทร์
พดทางและเผาลงกา ต่อมาพระรามแกล้งศรีเสียสกล์ของสกล
ท้าวราชพลสวัสดิ์ท้าวพิบัติ อินทรี และเชษฐกุมารไปนอกกลางา ชุนชี
หาแลกเปลี่ยนสะพานนางพราพพระราม จอภณน นางลอบย สงคราม
ท้าวราชพลสวัสดิ์ท้าวพระราม พระรามถูกลักไปบาดาล ท้าวราชพลสวัสดิ์
ศรีโมกข์ศักดิ์ถูกพระราม ท้าวราชพลสวัสดิ์ ลิตาถูกเนรเทศ ลิตาคืน
เมือง (ดำเนินความทำนองเดียวกับ พระลัทธิ-พระลาม แต่มีราย
ละเอียดในแต่ละตอนผิดกันบ้าง)

๓. หรมาณ

หรมาณเป็นรามเกียรติ์ของทางล้านนา ฉบับที่ได้มาเป็นของวัด
มหาธาตุ จังหวัดลำพูน ซึ่งอาจารย์สิงขระ วรณสัย ได้ถอดเป็นตัว
ไทยกลางแล้ว

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพหรมชื่อ ตปรมสวร มีลูก ๓ คน คือ ชฎฐี
วิรุฬหะ และวิรุฬกษะ พญาชฎฐีมีลูกคือ พาลี สุครีพ และ

กาลิราชธิดา พญาวีรพหะมีลูกคือ ราพณสูตร พิเภก และอินทรีชิต และพญาวีรอุกษะ มีลูกคือ พระละมและพระลักษณะ

กำเนิดสืบตาดังพระราชมได้สืบตาดำเนินความเช่นเดียวกับสำนวนอีสาน เรื่องตามกวางนั้นเล่าว่าพระอินทร์เป็นผู้ปลอมเป็นกวางทอง ราพณสูตรมีญาณทิพย์มองเห็นสีดำอยู่กลางป่าแต่ผู้เดียวจึงหาหมาอุ้มนางไป พระลัก-พระละมออกติดตามสีดำได้พบสุครีพ สุครีพเชิญพระละมไปปราบพาลี สุครีพเล่ากำเนิดพระหลานว่า เมื่อพระยายชตวรรษเห็นนางฟ้ารำล่อนหนัยก็เกิดนึกถามไถล นางร้องไปไล่ปากนางตาบอดคนหนึ่ง นางตั้งครรภ์ครันคลอดแล้วให้ชื่อเด็กว่า "อ้ายหอนำมาน" ภายหลังเพี้ยนเป็นพระมาน แล้วสุครีพไปพาพระมานมาถวายพระละม พระมานอาสาถวายแหวนสีดำ มีเรื่องลองตีภูเขาไฟ ผูกผมหัววราพณ์กับชญา เมาลงกา องค์กรสื่อสาร พระมานได้นางมัจฉา จอองณน ราพณสูตรใส่พิเภก พระละมถูกลักไปบาตลอินทราชิตแผลงศรโมกษะลักไปถูกพระลักษณะตอนจะฆ่าราพณสูตรพระมานต้องไปเอาศรวิเศษที่ฝังอยู่ใต้มหาสมุทร มียักษ์ตนหนึ่งรักษาอยู่ พระมานใช้อุบายฆ่ายักษ์ เอาศรมาให้พระละมได้ พระละมจึงฆ่าราพณสูตรได้สำเร็จ ความตอนท้ายมีเรื่องสืบตาดูกาเนรเทศเช่นสำนวนอีสานแต่รายละเอียดต่างกัน

๔. พระหม้อกร

พระหม้อกรเป็นรามเกียรติ์ล้านนาอีกสำนวนหนึ่ง สำนวนนี้เป็นของวัดชัยเหล็ก จังหวัดลำพูน อาจารย์สิงษะ วรรณสัย ได้ปริวรรตเป็นคำไทยกลางเรียบร้อยแล้ว

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพระเจ้าวิไลหาครองราชสมบัติเมืองลงกา มีอรุณสีชอวิไลหาพาชกุมารและนันทะกุมาร" วันหนึ่งวิไลหาพาชกุมารท่องเที่ยวไปในสวรรค์ เห็นนางนางสุทธรมราชาพาพระอินทร์ นางจึงลงเฝ้าเกิด

เป็นสีดำเพื่อแก้แค้น

กล่าวฝ่ายพระยาพรหมที่ดำมีอรุณสีชอพรหมจักรกุมาร และรัชมจักรกุมาร" ทั้งสองไปเรียนวิชากับอาจารย์พิศพาโมกษที่เมืองตักกิลลาครันกลับเมือง พระยาพรหมหัตถ์ก็ยกราชสมบัติและหามเหล็กให้พรหมจักร คืนหนึ่งพรหมจักรฝันเห็นนางงามผู้หนึ่ง วันรุ่งขึ้นจึงสละราชสมบัติแล้วออกติดตามนางในฝัน พรหมจักรเดินทางมาถึงอาศรมฤๅษี เห็นสีดำอาบนำอยู่ในสระก็จำได้ว่านางในฝัน พรหมจักรสามารถยกศรของฤๅษีขึ้นจึงได้นางไป ส่วนวิไลหาแปลงเป็นกวางทองไปล่อ แล้วอุ้มสีดำหนีไป พรหมจักรออกติดตามนางได้พบกาวินทะ" กาวินทะไปพาพรหมมาราชช่วย พรหมสร้างสะพานข้ามฝั่งลังกา ระหว่างสร้างสะพานได้ติดาพญานาคเป็นมารยา ต่อมาพรหมจักรสั่งพรหมารไปสืบข่าวว่าสีดำยังจงรักภักดีต่อตนหรือไม่ พรหมารไปลองตีพระฤๅษีถวายสละเหล็กสีดำ เมาลงกา พรหมจักรเขียนสละสนัขอสีดำคืน วิไลหาสั่งให้พญานาคโมยพรหมจักรไปไว้บาดาล แต่พรหมารไปตามกลับคืนไม่ได้ พรหมจักรรบกับวิไลหา ต้องครววิไลหา แต่หนีหะกุมารปรุ่งยาแก่และบอกวิธีฆ่าวิไลหา พรหมจักรจึงฆ่าวิไลหาได้

อิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นในรามเกียรติ์ล้านนาของถิ่นของไทย

เมื่อดินแดนอีสานและล้านนาได้รับนิทานเรื่องพระราชมเข้ามาในวัฒนธรรมของตนก็ได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับค่านิยมท้องถิ่นทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา ในส่วนนี้จะมีให้เห็นการระบวณการการรับและปรับนิทานเรื่องพระราชมเข้ามาอยู่ในชีวิตวัฒนธรรม (ท้องถิ่น) ของไทย หรืออีกนัยหนึ่งคือต้องการเน้นให้เห็นอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีต่อนิทานเรื่องพระราชม

๑. การปรับปรุงแบบให้ป็นชาดก

นิทานพระราชมที่มีอยู่ในอีสานและล้านนาปรากฏอยู่ในรูป

ของวรรณคดีชาตกที่พระสงฆ์นำมาใช้เทศน์ในงานบุญต่าง ๆ ในวัฒนธรรมอีสานมีประเพณีการเทศน์มหาชาติในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น นิยมเทศน์สุทธชุนชาตก สุปณณชาตกในวันธรรมสวนะ นิยมเทศน์เรื่องการระกาด สังข์ศิลป์ชัย สุริวงศ์ในงั้นฮีออนต์ (งานศพ) วรรณคดีนิทานจึงมีความสัมพันธ์และสืบบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมทางศาสนา พระราชมชาตก ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่นิยมนำมาเทศน์สั่งสอนชาวบ้านในงานบุญต่าง ๆ เหล่านี้ นิทานพระราชมอันเป็นนิทานในวัฒนธรรมฮินดูเกิดขึ้นบนศรัทธาและพื้นฐานความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าเมื่อเข้ามาอยู่ในดินแดนอีสานและล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนพุทธศาสนา ถ้าวัดนั้นก็นับได้ว่าเป็นชาตกนอกนิกายอีกเรื่องหนึ่ง

ทั้ง พระลัก-พระลาม พระราชมชาตก และ พรหมจักร แต่งไว้ในรูปแบบของนิทานชาตก มีการขึ้นต้นด้วยปัจจุบันวัตถุ อันเป็นการให้ความย้อนไปถึงสมัยพุทธกาลและกล่าวถึงเหตุการณ์อันเป็นมูลเหตุของการนำนิทานมาเทศนา อันเป็นรูปแบบของอรรถกถาชาตกและปัญญาชาตก ใน พระราชมชาตก เริ่มด้วยปัจจุบันวัตถุว่า

“ได้สดับมาอย่างนี้ว่า สมัยหนึ่งพระผู้สมพระภาคย์เจ้าประทับ ณ พระวิหารเซตวัน อันเป็นอารามของเศรษฐีอนภนัตติ จังหวัตสาวัดถิ ทรงได้ย่นคำพระภิกษุทั้งหลาย พรรณนาสรรพสิริรูปพระรูปโฉมแห่งพระองค์ จังตรัสว่า “เราตถาคตมีผิวพรรณงามในเมื่อมีชั้นชันดานบรสิทุทธิแล้วไม่เป็นการอัศจรรย์เหมือนในปางเมื่อกำลังสร้างบารมีในวิญญูณ” ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องพระราชมชาตกมาแสดงท่ามกลางสังฆมณฑลโดยนัยต่อไป”

ตอนจบก็ลงท้ายด้วยประชุมชาตก อันเป็นรูปแบบของนิทานชาตกที่จะต้องบอกว่าตัวละครตัวใดกลับชาติมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน เช่น ใน พระราชมชาตก กล่าวว่

“ครั้นพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาจบลงแล้ว จึงประมวลชาตกต่อไปนี้ว่า ภิกขเว ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พญาราพณสรวรอันเกิดมาระทำ

เวรเก่าพญารามราชในปางนั้น บัดนี้มาเกิดเป็นท้าวหัตถ์ นางจันทาเป็นนางจิณฺฆมาณวิภา... พญาวีรพุทธกพุทธพญารามณสรวรเป็นท้าวสุทโธษณะ... ฤทธิพอลิยณนางสีดาเป็นกัณโถสเปเถระ, ฤทธิตาไฟที่แนะทางให้ท้าวหุลละสมานกับท้าวชวัญญุเท้าฟ้าไปลงกาเป็นสรีบุตร. ... ท้าวพระลักขณเป็นพระอานนทเถร... มัจฉณีกาปเป็นมหาโมคคัลลานะ... นางสีดาเป็นนางอุบลวรรณา... ส่วนพญารามราชในกาลปางนั้น บัดนี้หากแม่เมืองคพระตถาคตนี้เองแล...”

ในระหว่างการทำดำเนินเรื่อง ก็จะมีแทรกคำถามเหมือนในชาตกทั่วไป เช่นมีคำถามถามจากพระสงฆ์ว่า สีดาทำการมดด้วยเหตุในชาติปางก่อนอันใด จึงได้รับผลกรรมอย่างงั้นใน พรหมจักร มีคำอธิบายแทรกว่า เพราะนางสีดาเคยจับแมวลอยแพ ชาตินี้จึงถูกลอยแพเหมือนกัน หรือมีคำอธิบายแทรกในตอนที่ถูกทศกัณฐ์ลักพาไปว่า ชาติก่อนสีดาเคยพรากนาคู่มไปจากพ่อนก ชาตินี้จึงต้องพลัดพรากับพระราม

ในตำนาน พระลัก-พระลาม เรียกพระลามว่า “พระลามหน่อโพธิ์สัตว์” ทศครั้ง ในเมื่อนี้จะเห็นว่า นิทานพระรามได้ถูกปรับให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา พระรามในฐานะพระเจ้าของฮินดูก็กลายเป็นพระโพธิ์สัตว์ ผู้ละมาเป็นพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนา

๒. การปรับเปลี่ยนชื่อตัวละครและสถานที่ให้เป็นท้องถิ่น

ในกระบวนการการส่งสินทางวัฒนธรรม เราจะพบปรากฏการณ์ปกติที่ชื่อตัวละครหรือสถานที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิมเดิม ที่พบในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทยก็มีบ้าง เช่น ราพณ-พญอาบมะนาสวาน อินทรีชิต-อินทรี, พิบาก-พิบพี, สุครีพ-สังคิบ แต่ที่น่าสนใจก็คือ ในรามเกียรติ์สำนวนอีสานใน พระราชมชาตก มีการเปลี่ยนชื่อตัวละครและสถานที่ตามที่นิยมหรือเป็นที่คุ้นเคยในท้องถิ่น เช่น เปลี่ยนชื่อเมืองอโยธยาของพระราม เป็นเมือง จันทบุรี

ศรีสัตตนาคนหุต ซึ่งเป็นชื่อเมืองหลวงของลาว คือเวียงจันทน์ศรีสัตตนาคนหุต และเปลี่ยนชื่อเมืองลงกาของทศกัณฐ์ เป็นเมือง อินทปรีดิ์ ซึ่งเป็นชื่อเมืองของเขมร

นอกจากนั้น ในรามเกียรติ์สำนวนอีสาน มีการใช้ชื่อแม่ทัพในสงครามตามระบอบการปกครองอีสาน^{๑๑} ในสงครามระหว่างพญายาบมะนะสวนกับพระราม มี **ขุนเมืองจันทร์** เสกต้นกล้วยเป็นลี้ตาลอยน้ำไปติดที่ค่ายพระราม (แทนบทบาทของบงกช) **ขุนเมืองซ้าย** เนรมิตฝนไฟไปตกที่ค่ายพระราม และเสกหินเป็นป้อมล้อมเมือง **ขุนเมืองขวา** เนรมิตไม้ไผ่เป็นลี้ตาลล้อมค่าย **ขุนเมืองกลาง** เสกเครือเถาเป็นงู **เจ้าอุปราช** พิบิตพื้นดินให้แยก และ **ท้าวแสนเมืองอินทรี** ท้าให้แผ่นดินไหว

ตัวละครหลายตัวใช้ชื่อพื้นบ้านแทนชื่อเดิมของตัวละครในรามายณะ เช่น ใน **พระรามชาตก** ขณะที่พระรามพานางจันทกา กลับเมืองได้พบกับนางพิมสอนคอนราช นางทิพอาสน์ชานมน นางสากลจาวจ่อ หรือชื่อเฮอร์ธิดาของพระรามพระลักษมณ์อันเกิดจากชายาต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นชื่อพื้นบ้าน เช่น พันลูกท้าว ท้าวท้าวเสือ ท้าวไผ่ดำเผื่อน นางคำภา หรือชื่อธิดาพญานาคทั้งสี่ (ซึ่งแทนบทบาทของสุพรรณมัจฉา) ชื่อนางจำปาดอกแก้ว นางผ่านแก้ว ดอกคำ นางคำตันอุ่นหล้า

๓. ตัวละครในวรรณคดีท้องถิ่นในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น

เมื่อนิทานพระราชมที่รับมาจากภายนอกกลายเป็นส่วนหนึ่งของคตินิทานท้องถิ่นอีสานและล้านนา จึงมีการไหลถ่ายของตัวละครและอนุภาคที่เป็นที่นิยมในวรรณคดีท้องถิ่นเข้ามาในนิทานพระราชม ในรามเกียรติ์ท้องถิ่น มีตัวละครที่ต่างไปจากรามเกียรติ์สำนวนราชสำนักมาก แต่ในที่นี้จะหยิบยกมาพูดเฉพาะตัวละครที่สำคัญ ๆ

ในวรรณคดีท้องถิ่นที่เพิ่มเข้ามาและมีบทบาทในรามเกียรติ์ท้องถิ่น

๓.๑ พญานาค-ธิดาพญานาค

ในรามเกียรติ์ท้องถิ่นของไทยไม่มีตัวละครชื่อไฉยราพ แต่มีพญานาคเข้ามาสวมบทบาทแทน และมีธิดาพญานาคแทนสุพรรณมัจฉา และยังมีเรื่องพระรามได้ธิดาพญานาคเป็นชายา เหตุที่พญานาคเข้ามาแทนไฉยราพคงเป็นเพราะเรื่องยักษ์ครองบาดาลนั้นขัดกับความเชื่อของคนในแถบนี้ เพราะเชื่อกันว่าพญานาคเท่านั้นที่เป็นเจ้ากรุงบาดาล และในดินแดนแถบนี้มีเรื่องของธิดาพญานาคที่ขึ้นมกลั่นนำและได้สมสู่กับสัตว์ประหลาดอื่นและมนุษย์

เรื่องราวของพญานาคและธิดาพญานาค มีอยู่มากมายในวรรณคดีและตำนานในแถบนี้ เช่นใน ตำนานสิงหนวัติกุมาร มีเรื่องพระยานาคราชแปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอให้พระเจ้าสิงหนวัติสร้างเมืองในบริเวณที่สิงหนวัติหยุดพักไพร่พลและตากกลางคืนพระยานาคราชก็ขุดควักพื้นดินเป็นคูรอบบริเวณที่จะสร้างเมืองเมืองนั้นจึงใช้ชื่อว่า นาคพันธุ์สิงหนวัตินครหรือโยมกานครหลวง ใน พงศาวดารเขมร พระยานาคมานะรมิตนครชมให้พระประมุขสุริยวงศ์ และจัดการแต่งงาน พร้อมทั้งสร้างเมืองให้พระประมุขสุริยวงศ์กับธิดาของตน ใน พงศาวดารเหนือ พระยาอภัยคามินีได้นางนาค ขณะที่มาเที่ยวตบะอยู่ที่เขาใหญ่แล้วให้กำเนิดเจ้าอรุณกุมาร ซึ่งต่อมาคือพระร่วง

ความเชื่อเรื่องนาคที่มีปรากฏในพงศาวดารมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมท้องถิ่นอย่างมาก นาคกลายมาเป็นตัวละครตัวหนึ่งที่สำคัญในนิภาชาติได้ธิดาพญานาคขณะหลงไปเอาดอกบัวที่บาดาล เรื่อง โสวัตร ท้าวโสวัตรได้ธิดาพญานาค ขณะออกติดตามนางประทุมมา เรื่อง ขุนทิง ขุนทิงเองได้นางนาคแล้วลงป่อยู่บาดาลกับนาง และพญานาคเนรมิตเมืองศรีสัตตนาคนหุตให้ขุนทิง

ในเมื่อความเชื่อเรื่องนาคแผ่ชานอยู่ในดินแดนนี้และเป็นตัวละครสำคัญในวรรณคดีในแถบนี้ ใน พระราชมชาดก บัณฑิตจึงมีเรื่องพระราชมได้ธิดาพญานาค ๒ คนเป็นชายา ขณะเดินทางกลับบ้านเมือง ในฐานะที่นิทานพระราชมเข้ามาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นในดินแดนแถบนี้จึงได้รับอิทธิพลความเชื่อท้องถิ่นด้วย เมื่อมีช่องทางที่เรื่องนาคจะเข้ามาแทรกอยู่ได้ นาคก็ได้เข้ามาจับบทบาทแทนตัวละครบางตัว พญานาคจึงเข้ามาจับบทบาทแทนไมยราพ เพราะมีเรื่องเกี่ยวกับการลักพระราชมไปซังดอกเหล็กใต้บาดาล และธิดาพญานาคเข้ามาแทนสุพรรณมัจฉา เพราะเป็นเรื่องราวของนางเล่นน้ำเช่นกัน

๓.๒ มัจฉาภิบาล

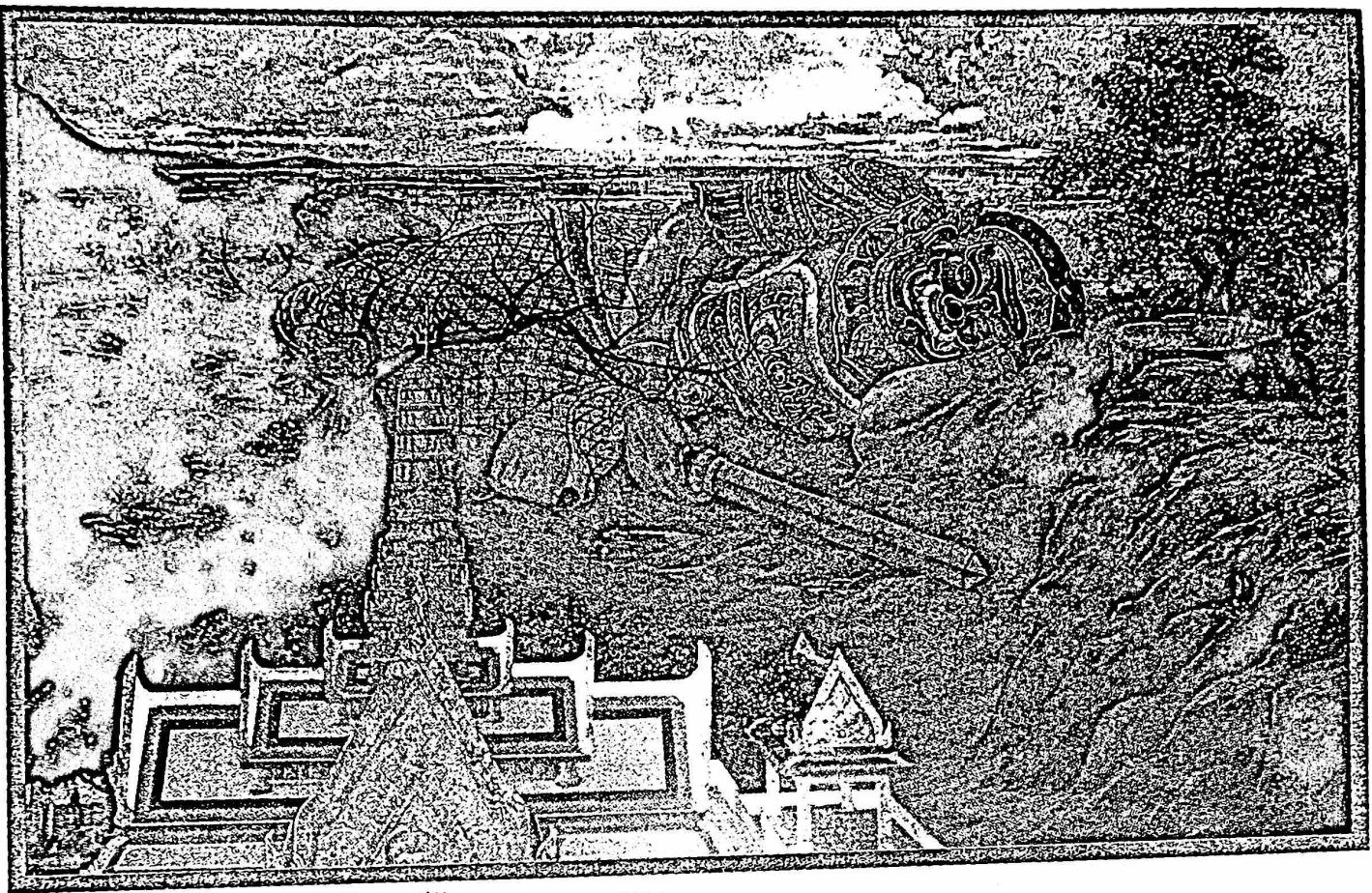
ในคลังวรรณคดีอีสาน มีตัวละครที่เป็นมัจฉาอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น มัจฉาภิบาลในเรื่อง การะเกด มัจฉาภิบาลแก้วในเรื่อง ท้าวโศภวัตร มัจฉาภิบาลชี้อศวราชใน สุธนุชาดก มัจฉาภิบาลใน เทวัญชาดก มัจฉาภิบาลใน วรณุชาดก ซึ่งบทบาทของมัจฉาในนิทานต่าง ๆ นั้นเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือเกาะใต้ สามารถหนีภัยสิ่งต่าง ๆ ได้ พุดภาษาคนได้ เป็นทั้งผู้ช่วยและพี่เลี้ยง คอยออกความเห็นและช่วยเหลือพระเอกเสมอ

ใน พระราชมชาดก บัณฑิตนั้น มัจฉาภิบาลเป็นตัวละครที่เพิ่มเข้ามาทำหน้าที่เป็นพาหนะและพี่เลี้ยงของพระราชม ดังที่กล่าวแล้วว่า พระราชมชาดก แบ่งออกเป็น ๒ ตอน บัณฑิตมีโครงเรื่องเหมือนสังข์ศิลป์ชัยหรือที่ทางอีสานเรียกว่า สิบสี่ อันเป็นวรรณคดีที่เป็นที่นิยมมากที่สุดเรื่องหนึ่งในอีสาน ใน พระราชมชาดก บัณฑิตไม่ได้กล่าวถึงหนุ่มงามเลย แต่มีมัจฉาภิบาลเป็นผู้ช่วยพระลักพระลามพานางจนหาออกมาจากปราสาทของราพธิดาและเป็นผู้ปราบศัตรูผู้สร้างความพระลาม

ใน พระราชมชาดก บัณฑิต บัณฑิตก็ยังมีความหมายไม่แพ้หนุ่มงาม ตอนพระราชมพบธิดากลับเมือง มัจฉาภิบาลเป็นผู้ปราบ

ราพธิดาพานางไปลงภ. จิตรกรรมฝาผนัง วัดสระบัวแก้ว บ้านวังชุม
ตำบลหนองเม็ก อำเภอนางรองของห้อง จังหวัดขอนแก่น

กุ่มภักดีทนต์นา, จิตรกรรมฝาผนัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

หมัด เทา เข็บ ผึ่ง แตน ต่อ ที่ราพณสวรณรมิตขึ้นรังความพระ
ลาม และเป็นผู้เสนอให้หาแผนที่นำขึ้นข้ามไปลงกา ภายหลังมีมณเ
ฑนิตตราพณสวรไปตกในปราสาทเมืองลงกา จนได้รับบาดเจ็บมาก
และเมื่อเสร็จศึกลงกาแล้ว ม้ามณีภาพเป็นผู้เนรมิตเมืองต่าง ๆ ตาม
บัญชาของพระลาม

ม้ามณีภาพจึงเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของการปรับเปลี่ยนนิทาน
พระรามให้เข้ากับความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย ทำให้
รามเกียรติ์มีลักษณะเป็นวรรณคดีอีสานอย่างผสมกลมกลืน

๓.๓ ตัวละครที่เป็นลูกแฝด

น่าสังเกตว่า ในรามเกียรติ์กล่าวว่ามีหลานและหลานนา มีตัวละคร
ที่เป็นลูกแฝดมาก พระรามพระลักษมณ์ ใน พระราชมหาก เป็น
ฝาแฝดกัน เป็นลูกของท้าวชครฐ ผู้มีความซอกแซกที่ราพณสวร
มาลักลูกสาวของตนไป จึงทำพิชิตวงสรวงขอลูกมาปราบท้าวพณสวร
จนได้ลูกแฝดคือท้าวพระลามกับท้าวพระลักษมณ์ ใน พระราชมหาก
และ พระลัก-พระลาม กล่าวตรงกันว่า สังคิบและพลีจันทร์เป็นฝา
แฝดกัน ใน ธรรมาน มีเรื่องของนางกตติราช ซึ่งเป็นชายาที่ท้าวสังคิบ
รบกับควายพรพินตลอดลูกแฝดกลางสนมรบ ขณะที่รบกับพรพิน
ลูกแฝดนี้คือองค์ศกกับวรายศ ใน พระราชมหาก มีเรื่องของนาง
กตติราช ตลอดลูกกลางสนมรบเช่นกัน แต่บอกว่าตลอดลูกแฝด
ชื่อท้าวชตะพะยา และท้าวภักดีพญา ซึ่งเป็นตัวละครที่จะมีบทบาท
พร้อมกับท้าวหุลละมานและท้าวชวิญเห่าฟ้า ไม่ว่าจะเป็นตอนลงดี
ฤๅษีตาไฟ ถวายแหวน เมาลงกา จงถนอม ใต้ธิดาพญานาค รบกับ
ราพณสวร มักกล่าวถึงพี่น้องทั้งสี่คนนี้ไปพร้อม ๆ กัน

สันนิษฐานว่า ความนิยมตัวละครที่เป็นคู่แฝดอาจจะได้อิทธิพล
มาจากวรรณคดีท้องถิ่น ในเรื่อง นางผมพอม ของทางอีสาน มี
นางผมพอมกับนางสุนเป็นฝาแฝดกัน นอกจากนั้นก็มี จำปาสีตัน ก็
เป็นเรื่องของพี่น้องฝาแฝด ๔ คน หรือเรื่อง ท้าวบัวอม บัวออง

บวชเณร ท้าวทั้งสามก็เป็นฝาแฝดกัน

๔. อนุภาคและเรื่องราวที่นิยมในวรรณคดีท้องถิ่นในรามเกียรติ์ท้องถิ่น

เมื่อศึกษารามเกียรติ์จำนวนอีสานและล้านนา เราพบว่าไม่เพียงแต่ตัวละครที่เป็นที่นิยมในวรรณคดีท้องถิ่นจะเข้ามาแทรกอยู่ในเรื่องพระราชมหากัน แต่อนุภาค (motif) หรือเรื่องราวบางตอนในวรรณคดีที่เป็นที่นิยมก็เข้ามาอยู่ในรามเกียรติ์ท้องถิ่นด้วย ในที่นี้จะขอยกมาเป็นตัวอย่างสัก ๓ เรื่อง

๔.๑ ตอนกำเนิดสิตา

เรื่องกำเนิดสิตานี้ ใน รามายณะ หรือ รามเกียรติ์ จำนวนรามสำนักว่าเป็นเรื่องของลักษมีอวตารลงมาช่วยพระรามปราบทศกัณฐ์ แต่ในรามเกียรติ์ภาคอีสานและภาคเหนือ รวมทั้งสำนวนทางลาวมีเนื้อความทำนองเดียวกัน คือ เป็นเรื่องของราพณสวรสวราชทานางสุชาดาชยาพระอินทร์ (ใน พรหมจักร ราพณสวรสวราชทานางสุธรรมา) จนนางต้องขออนุญาตพระอินทร์ลงไปเกิดเป็นสิตาเพื่อแก้แค้นราพณสวร จึงเป็นการอวตารเพื่อแก้แค้นในเรื่องผู้สาว ไม่ใช่เพื่อรักษาความสงบสุขของโลกเช่นใน รามายณะ

การเข้าหาชยาพระอินทร์ หรือการเข้าหาภรรยาของผู้อื่นมีปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ใน กากี พญาครุฑลอบเข้าหากากี ชยาของพระเจ้าพรหมหัตต์ เรื่อง ไซยหัตต์ บทละครนอกสมัยอยุธยา มีเรื่องคนชรรพโลมเป็นพระไซยหัตต์เข้าหานางอุทุมพรหรือใน อุณรุท ตรงกับพฤติกรรมของเจ้ากรุงพาดิน ที่เข้าหาสุชาดาชยาพระอินทร์

ในวรรณคดีล้านนา เรื่อง อุสตาบารส เป็นเรื่องผสมระหว่างอุณรุทและรามเกียรติ์ มีอนุภาคในเรื่องอุณรุทและเรื่องพระราชมหากันอยู่ เนื้อเรื่องของ อุสตาบารส กล่าวถึงพระเจ้าพรหมหัตต์

ห้องเฝ้าเข้าไปในดินแดนต่าง ๆ ได้เฝ้าองค์นมาภาย แล้วเรื่องตัดไปกล่าวถึงกำเนิดทพุมาน หรือพี่สาวพ่อ ทพุมานลองดีพระฤๅษี ทพุมานแผลงกา พระพามพรหมหัตต์เข้าหาสุชาดา สุชาดาหลงโทษให้เกิดน้าร่วมในเมื่องพรหมหัตต์ ต่อมาพระพรหมหัตต์มีจิตชั่วอุสตาเหวี ผู้รักกับพระบารสโพธิสัตว์ พระพามพรหมหัตต์จับท้าวบารสไปขังคอกเหล็กในบาตาลทำนองเรื่องไม่ยราพ ภายหลังมีเรื่องท้าววิเลทมาลักอุสตาเหวีเช่นเดียวกับทศกัณฐ์ลักสิตา เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นว่ามีความลับสนมไม่ยอมกระหว่าง อุสตาบารส ของทางเหนือกับนิทานพระราชม จึงอาจเป็นไปได้ว่า ในเมื่อ อุสตาบารส คืออนุภาคและตอนต่าง ๆ ไปจากนิทานพระราชม นิทานพระราชมก็ดึงอนุภาคเช่นการเข้าหาชยาพระอินทร์ และชยาพระอินทร์ลงมาเกิดเพื่อแก้แค้น

จาก อุสตาบารส

อนึ่ง ในวรรณกรรมพื้นบ้านมีอนุภาคที่เกี่ยวกับเรื่องผู้สาวมากดังนั้น เมื่อกำเนิดสิตาในอีสานและล้านนาเป็นไปในเรื่องผู้สาว คนฟังจึงอาจจะรับได้ง่ายเพราะเป็นเรื่องที่คุ้นเคยอยู่แล้ว เมื่อมูลเหตุกำเนิดสิตาแตกออกไปเช่นนี้ และเป็นที่ยอมรับจึงส่งอิทธิพลถึงกันไปในวงกว้างก็เลย เรื่องกำเนิดสิตาในดินแดนล้านนา อีสานและลาวจึงออกมาทำนองเดียวกัน

๔.๒ การเพิ่มเรื่องสังข์ศิลป์ไชยเข้ามาในพระราชมหากันต้น

พระราชมหากัน บัณฑิตนี้มีเนื้อเรื่องอันยืดเยื้อยาวก่อนจะเข้าสู่เรื่องพระราชมจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่เนื้อเรื่องเป็นสงครามระหว่างราพณสวรกับพระราชม แต่มีใช้ด้วยเหตุที่ราพณสวรลักชยาพระราชม หากเป็นด้วยเหตุที่ราพณสวรลักนางจันทาที่สาวพระราชม ซึ่งมีโครงเรื่องเช่นเดียวกับ สินไชย (สังข์ศิลป์ไชย) อันเป็นวรรณคดีที่เป็นที่นิยมมากในอีสาน ใน พระราชมหากัน บัณฑิต เริ่มที่กำเนิดราพณสวร ครึ่งเป็นเจ้าอุณรุ (ชาติที่เกิดมาไม่มีแขนไม่มีขา ต่อมาพระอินทร์ชุบร่างกาย

ให้สวยงาม) ต่อมาเมื่อราพณสวรอายุ ๓ ขวบ เพี้ยวดัตตลายชนุ ก่อความกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ในที่สุดไปขออนุญาตจากพญาธรรฐิ พญาธรรฐิต้องยกให้ทั้ง ๆ ที่ไม่เต็มใจจนต้องบนบานต่อพระอินทร์ ขอลูกชายมาปราบพณสวร พระอินทร์ส่งพระราม พระลักษมณ์ มาเกิด พอโตขึ้นก็ออกไปตามพี่สาวกลับคืน เกิดสงครามระหว่าง ราพณสวรกับพระราม จนราพณสวรยอมแพ้ ช่วงเดินทางกลับเมือง พระรามได้นางนาค นางกินรี นางยักษ์เป็นชายา ดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับ สินีเช ที่ได้นางกินรี นางนาค นางยักษ์เป็นชายาเช่นกัน

๔.๓ การแปลงพระรามให้เป็นพระเอกแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ

ดังที่ทราบกันดีว่าในนิทานไทย โดยเฉพาะนิทานประเภทที่ เรียกว่านิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ อันเป็นเรื่องของเจ้าชายผจญภัย ดัง สูตรที่ว่า "เรียนวิชา ฆ่ายักษ์ ลักนาง" และพระเอกในนิทาน ประเภทนี้จะมีความหลากหลายคน มักลักลอบเข้าหาจิตาพระราช และเมื่อ เรื่องต่อสู้กับพระราช เมื่อต่อสู้ชนะก็พาชายากลับมาเมือง ระหว่างทาง เกิดพลัดพรากกับชายาแล้วพลอยไปได้ชายาองค์ใหม่ พระเอกใน นิทานไทยจึงมีหลาย ทั้งที่เป็นจิตาพระราช จิตายักษ์ จิตาพญานาค นางกินรี

อันที่จริง เรามักจะพูดกันเสมอว่า ในบรรดาพระเอกในนิทาน ไทย ไม่ว่าจะเป็นขุนแผน พระลอ อิเหนา และพระเอกในนิทาน จักร ๆ วงศ์ ๆ ทั้งหลาย เช่น การยกด สังข์ศิลป์ไชย พระสุชน มณีนิขัย ไชยเชษฐ เป็นต้น ล้วนแต่มีชายาหลายคน จะมีกี่แต่ พระรามใน รามเกียรติ์ เท่านั้นว่าราชสำนัก อันเป็นวรรณคดีไทยที่ พระเอกรักเดียวใจเดียว คือพระรามมีสีกาคนเดียว แต่ถามว่าใน ระดับท้องถิ่น เราพบว่าพระรามและพระลักษมณ์ถูกแปลงให้เป็น พระเอกแบบไทยใน พระรามชาดก บันตั้น ทั้งพระรามและพระ ลักษมณ์จึงมีชายามากมายและมีไอราสที่เกิดจากชายาเหล่านี้จำนวนมาก ไอราสเหล่านี้ก็มีบทบาทในการสงครามกับราพณสวรในภายหลัง

บุคลิกของพระรามในรามเกียรติ์ท้องถิ่นอีสานจึงเปลี่ยนแปลง เพราะ ถูกแปลงให้สอดคล้องกับความนิยมของคนฟังในดินแดนถิ่นนั้น

ลักษณะของความเป็นนิทาน ในรามเกียรติ์จำนวนท้องถิ่น

รามเกียรติ์ทางภาคอีสานและทางเหนือของไทยมีลักษณะเป็น นิทานมากกว่าเป็นมหากาพย์หรือวรรณคดีเช่น รามายณะ หรือ รามเกียรติ์ จำนวนพระราชนิพนธ์ โดยลักษณะที่เป็นนิทาน ทำให้ รามเกียรติ์ จำนวนท้องถิ่นมีจำนวนตัวละครและจำนวนตอนต่าง ๆ น้อยกว่าจำนวนราชสำนักมาก เพราะลักษณะของนิทานพื้นบ้านจะ ผูกเรื่องบนพื้นฐานของโครงเรื่องเชิงเดี่ยว (single-stranded)^{๑๑} และการ ดำเนินเรื่องจะเกาะ อยู่กับพฤติกรรมของตัวเอก (concentration on a leading character)^{๑๒} ตัวละครใดหรืออนุภาคใดที่ไม่สำคัญ เรื่องตอน ใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอกจึงมักถูกตัดทิ้ง รามเกียรติ์จำนวนท้องถิ่น จึงมีเนื้อหาสั้นกว่าจำนวนพระราชนิพนธ์มาก

ตัวละครในรามเกียรติ์จำนวนท้องถิ่นจึงเหลือแต่ตัวสำคัญคือ พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ ลีดา หนุมาน พาลี ลุครีฟ และพิเภก ดังนั้น ในจำนวนที่เป็นนิทานท้องถิ่นจึงไม่มีพระพรต พระสัตรีรุต นางไกยเกษี กุมภกรรณ ลำพนักชา ฯลฯ และแม่ทัพทั้งหลายเช่น ที่มีในจำนวนพระราชนิพนธ์ เพราะปกติในนิทานพื้นบ้านทั่วไปจะไม่ มีตัวละครมากตัว จะมีแต่พระเอก นางเอก ผู้ร้าย และคงมีผู้ช่วย พระเอกอีกตัวหนึ่ง

ตัวละครที่มีบทบาทเฉพาะตอนแล้วไม่กล่าวถึงอีก มักจะถูกตัดทิ้ง ไปเพราะไม่มีบทบาทและความสำคัญมากพอ พฤติกรรมของตัวละคร หลายตัวในเรื่องเติมของนิทานพระราม ถูกโอนมาให้ตัวละครหลัก ๆ เช่น ในจำนวนท้องถิ่นไม่มีมารีศ แต่จะใช้พระอินทร์หรือทศกัณฐ์

เป็นผู้ปลอมเป็นนางทอง หรือไม่มีตัวละครองค์ แต่ได้อิเหนติกรรมการพดทางและการสื่อสารไปให้หนุมานแทน

ในสำนวนพระราชนิพนธ์ องค์พดทาง ตอนเป็นทูตไปเจรจาชอติดาติน แต่ใน พระลัทธิ-พระลาง หนุมานพดทางตอนบุกรุกวังราพณ์เพื่อจะเผาลงกา ใน หรรมาน หนุมานพดทางให้สูงเท่าเขา ยุคนธร เพื่อให้พระรามนั่งบนปากออกไปแสดงศรราพณ์ หรือตอนโมกขศักดิ์ ในสำนวนพระราชนิพนธ์ กุมากรรณเป็นเจ้าของหอกโมกขศักดิ์ แต่ในสำนวนท้องถิ่นไม่มีตัวกุมการรณจนได้แต่เรื่องหอกโมกขศักดิ์ ในพระราชมหาก ราพณ์สาวเป็นผู้พุ่งหอกโมกขศักดิ์เอง ใน หรรมาน อินทรชิตเป็นผู้พุ่งหอกโมกขศักดิ์

ลักษณะอีกประการหนึ่งที่มักพบในนิทานพื้นบ้านทั่วไปคือการซ้ำเหตุการณ์ให้เป็นสาม (The Law of Three)^{๑๑} จำนวนสามเป็นจำนวนที่ปรากฏบ่อยที่สุดในนิทานพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นนิทานของกลุ่มชน กลุ่มวัฒนธรรมใดในโลก มักจะพบการซ้ำเหตุการณ์เป็น ๓ ครั้งในอนุภาคการทดสอบความแน่ใจ การลงมือ การลงใจ หรืออุปสรรคที่ต้องฝ่าฟัน ราวเกียรติสำนวนท้องถิ่นมีลักษณะรูปแบบของนิทานพื้นบ้านอยู่มาก จึงปรากฏว่ามีเรื่องหลายตอนที่มีการเพิ่มเหตุการณ์เป็น ๓ ครั้ง เช่นตอนนทรพิศาทราพา ในสำนวนพระราชนิพนธ์ จะมีแต่เรื่องนทรพิศอยั่วตรอยแก้พา แต่ในสำนวนท้องถิ่นนทรพิศักตัวเอง ๓ ประการก่อนที่จะฆ่าพ่อ คือ ผูกหัตถวิตหาวให้ขาด หัตถวิตก่อนอุจจาระของตัวเองให้พ้นก่อนตกดิน หัตถวิตรับมะขามป้อมให้ทันก่อนตกดิน หรือตอนหนุมานลองตีพระนารทฤๅษีในสำนวนพระราชนิพนธ์ หนุมานลองตีฤๅษี ๒ ครั้งคือเรื่องทำตัวให้กับศาลา และเรื่องกินน้ำในสระฤๅษีห่ม ใน พระลัทธิ-พระลาง เพิ่มเรื่องกินข้าวอีกหนึ่งเรื่องคือ หนุมานต่อว่าพระฤๅษีว่า ฤๅษีให้ข้าวหนุมานคำเดียว ตนจะกินอ้อมได้อย่างไร แต่ปรากฏว่า หนุมานกินข้าวคำเดียวนี้หาได้กินไม่หมด

ที่น่าสนใจ คือบางครั้งก็มีลักษณะของนิทานอธิบายสาเหตุ (explanatory tale) เช่น ใน หรรมาน ตอนที่หนุมานไปหายุทธพระอาทิตย์ ต้องให้แก้วไปเชิญพระอาทิตย์ขึ้นสู่ฟ้า ในเรื่องจึงใช้เหตุการณ์ตอนนี้อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นสาเหตุให้เกิดต้องขึ้นตอนเช้าทุกวัน ซึ่งเป็นเพราะสิบเบื้องมาตั้งแต่ที่แก้วเชิญพระอาทิตย์ขึ้นครั้งนี้

นอกจากนี้ยังพบว่า มีลักษณะของการโยงสถานที่ในเรื่องเข้ากับสถานที่ในท้องถิ่น อันเป็นลักษณะของนิยายท้องถิ่น (legend) แทรกอยู่ในบางตอน เช่น ใน หรรมาน เล่าว่าพระรามยกไพร่พลไปตามลำน้ำระหว่างที่กลับอยุธยา คราวหนึ่งหยุดทัพ ณ ที่แห่งหนึ่งให้มีการมหรสพ ๗ วัน ๗ คืน ไพร่พลเป็นสุขใจ "เหมือนดังเมืองฟ้า ดาวติงสาเทวโลกนั้น แลสถานที่นั้นลวดได้ชื่อว่า 'นครสวรรค์' มาตราบึงการบัดนี้แล" เท่ากับการบอกว่าเมืองนครสวรรค์ เป็นสถานที่ที่พระรามเคยมาตั้งกองทัพอยู่ สถานที่ที่อ้างถึงในลักษณะนี้ มีอยู่มากมายในรามเกียรติ์ท้องถิ่นทุกสำนวน แสดงให้เห็นความพยายามในการผสมกลมกลืนนิทานพระรามให้เป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นนั้น ๆ ราวเกียรติสำนวนท้องถิ่นของไทยจึงมีลักษณะท้องถิ่น เข้าไปเจือปนอยู่มากในหลายรูปแบบและหลายวิธีการ

สรุป

โดยสรุป นิทานเรื่องพระรามเมื่อเข้ามาในมุมมองไทยก็เป็นที่ยอมรับมาก เพราะถ้าไม่เป็นที่ยอมรับ เจ้าของวัฒนธรรมหรือเจ้าของท้องถิ่นคงไม่พยายามปรับเรื่องให้เข้ากับท้องถิ่นมากเพียงนั้น หนุมานในสำนวนท้องถิ่นอีสานนั้น มีพฤติกรรมแปลกเช่นหนุมานอีสาน ในวัฒนธรรมอีสาน เวลาหนุมานจะไปเกี่ยวข้องกับสาวจะมีการว่านงู ซึ่งเป็นกรเกียรติว่าราลีในลักษณะที่เป็นกลอนสด ว่ากันดีว่านั่น และเป็นการเปรียบเทียบกับตอบกันไปมาระหว่างหนุมานสาว ใน พระลัทธิ-พระลาง ตอน

ที่หม่มนานไปลงกา ก็ว่าเงาเกี่ยวสาลงตามแบบอย่างหมู่ฮีสถาน หรือตอนให้พระราชมพระลักษณ์กลับจากบาตาลใต้ ก็มพิชัยศรีสู่ขวัญ สิบทบายศรีสู่ขวัญพระราชมพระลักษณ์ ในแง่ของการปรับให้เป็นห้องถิ่น ก็ปรับได้อย่างผสมกลมกลืน ราวกับว่านิทานพระราชมเป็นนิทานเก่าแก่ของไทยทีเดียว ทั้งยังมีการโยงสถานที่ในเรื่องกับสถานที่ในท้องถิ่นเหมือนกับจะอ้างว่านิทานพระราชมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในดินแดนแถบนี้

กระบวนการการปรับวรรณคดีหรือวัฒนธรรมที่รับจากภายนอกให้เป็นท้องถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง แม้นิทานพระราชมจะเป็นเรื่องที่รับมาจากต่างถิ่นทางอีสาน ล้านนา และทางใต้ต่างก็ปรับให้นิทานพระราชมเข้ากับวัฒนธรรมและวรรณคดีท้องถิ่นของแต่ละภาคได้อย่างแนบเนียน

การศึกษานิทานพระราชมสำนวนท้องถิ่นภาคต่าง ๆ ของไทย จึงต้องศึกษาในบริบททางวัฒนธรรมท้องถิ่นของแต่ละภาคและในทางกลับกัน นิทานพระราชมสำนวนท้องถิ่นแต่ละสำนวนก็สะท้อนให้เห็นลักษณะวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นจึงสามารถสะท้อนให้เห็น “รามเกียรติ์ในชีวิต วิถีวัฒนธรรม (ท้องถิ่น) ไทย” ได้เป็นอย่างดี

เชิงอรรถ

- ๑ ทศกัณฐ์
- ๒ นางกาลอัจนา
- ๓ นางสวาทะ
- ๔ อินทรชิต
- ๕ สุพรรณมัจฉา
- ๖ มัจฉานุ
- ๗ ทศกัณฐ์และพิเภก
- ๘ พระราชมและพระลักษณ์
- ๙ สุนทรีย

๑๐ ใน ของดีอีสาน ของจางอุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวถึงตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ในระบบการปกครองของอีสานสมัยเก่า ดังนี้

- เจ้าอุปราธ เป็นตำแหน่งรองจากษัตริย์
- เจ้าราชวงศ์
- เจ้าราชบุตร
- เมืองแสน เทียบเท่าสมุหพระกลาโหม
- เมืองจันทร์ เทียบเท่าสมุหนายก
- เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง เทียบเท่าเจ้าสุรัสวดี รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาปัญหาพิพาท

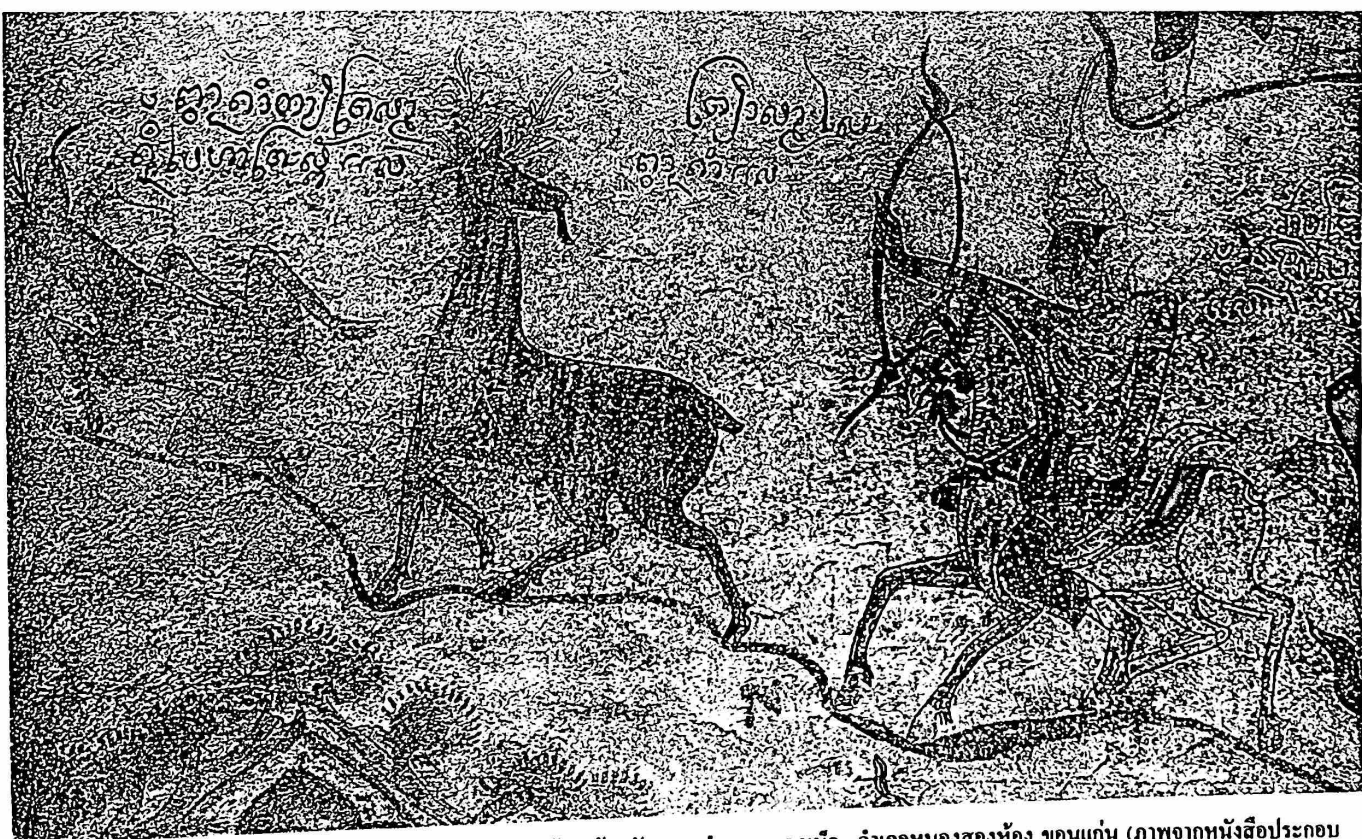
๑๑ Axel Olrik, "Epic Laws of Folk Narratives" The Study of Folklore ed. by Alan Dundes, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., pp. 129-141

๑๒ Ibid.

๑๓ Axel Olrik, Ibid., p. 133

บรรณานุกรม

- จารุบุตร เรื่องสุพรรณ ของดีอีสาน. พระนคร : กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ถักย่นวรรณกรรมอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ๒๕๒๑
- พิทยลาภพฤฒิยากร. พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. เรื่องวิจารณ์กานันท์หรือหินนา เรื่องพระรวม และสู่อัตถ์โฉมละคร. กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร. ๒๕๑๘
- ศิริพร รุติฐาน. รามเกียรติ์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับคิด. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๒
- ศรีอมรญาณ. หลวง. ผู้เรียบเรียง. พระรามชาดก. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์โทหลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร) ๑๙ มีนาคม ๒๕๑๗
- สิงสะ วรณสัย. ผู้ปริวรรต. พรหมจักร : รามเกียรติ์ฉบับสำนวนนางลำนนาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๒
- หรมาน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๒
- อุตสาบารส. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- เสฐียรโกเศศ. อุปกรณ์รามเกียรติ์. พระนคร : บรรณาคาร. ๒๕๑๕
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ประชุมเรื่องพระรามมังกิดอกกาวรรณคดี. พระนคร : บรรณาคาร. ๒๕๑๖
- อริยานุวัตร. พระ (ผู้รวบรวมและชำระ). พระลัก-พระลาม (รวมเกียรติ์สำนวนเก่าของอีสาน) กรุงเทพฯ : มุลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๑๘
- Dundes, Alan., ed. The Study of Folklore. New York: Prentice-Hall. 196๘

พระรามตามกวาง จิตรกรรมฝาผนัง วัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูณ ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองสองห้อง ขอนแก่น (ภาพจากหนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ รามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย)